

University of Groningen

De moraal van de moralist

Vandermeersch, Patrick

Published in:
EPRINTS-BOOK-TITLE

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1986

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Vandermeersch, P. (1986). De moraal van de moralist. In *EPRINTS-BOOK-TITLE*

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De moraal van de moralist
Patrick Vandermeersch

"Het werk van een moralist is een rare bedoening". De zin klinkt U wellicht wat verwonderlijk in de oren, en voor een academisch gehoor zoals dit lijkt een meer afstandelijke formulering op het eerste gezicht meer gepast. Je zou het dan als volgt kunnen stellen: "De opdracht van een ethicus is een vreemde zaak". Maar bij nader toezien verbergt deze tweede formulering met haar geaseptiseerde termen precies datgene waarom het gaat. De "opdracht": gaat het om een opdracht? Als het slecht gaat, als er conflicten zijn, zegt men inderdaad dat het in de moraal om een opdracht gaat: dat de verantwoordelijkheid voor een welomschreven taak door een ander aan de moralist of ethicus werd toevertrouwd, met lastencohier en openbare aanbesteding, en dat de bouwheer op voorhand heel goed wist wat hij wou. Maar deze fictie wordt alleen in noodgevallen ingeroepen, want doorgaans hoeft de bouwheer er zich wel voor zich al te duidelijk als bouwheer te profileren. Het terrein is te moerassig, de plannen van de verbouwing - vooral geen nieuwbouw! - kunnen onmogelijk op voorhand uitgetekend worden, en daarbij: het huis is nooit af, en dat is maar goed ook, want het is vooral belangrijk dat men steeds opnieuw kan zeggen dat er werken aan de gang zijn. Het gaat niet om een opdracht, maar om werk, een werk waar de enige ware opdrachtgever het leven zelf is, met de dubbelzinnige bekommernissen van zoveel mensen om het "goed" te doen, en vooral, de dubbelzinnige hoop dat er ergens iets of iemand zou doen alsof hij de kennis van goed en kwaad bezit en deze kennis aan anderen kan verkondigen.

Dit werk is dan ook niet het werk van een ethicus, maar van een moralist, van iemand die willens nillens moraliseert, die zichzelf dan wel gerust stelt door te verwijzen naar de "moralisten" uit vervlogen eeuwen, die het menselijk "karakter" zo treffend wisten te typeren, maar die voor het grote publiek de "moralist" van de vermanende vinger blijft, de spreekbuis van wat toegelaten en verboden zijn, de "moralist" die, net als Freuds "droomcensuur", de hoeder van de slaap behoort te zijn. "Moralist": veel beter dan de "kus" van de ethicus verwijst deze term naar de "list" die er nodig is om de mens die het moraliseren zegt te haten, maar steeds opnieuw om raad vraagt, toch te doen nadenken. En precies daarom is het werk van de moralist geen "vreemde" zaak. De moralist komt niet uit den vreemde, ook al wil de fictie het hier opnieuw zo voorstellen dat hij van algemene principes vertrekt, die hij van een pseudo-metafysisch elders haalt. De moralist bewoont dezelfde steden of hetzelfde platteland als diegenen die hem, vooral op plechtige gelegenheden, het woord verlenen. Om zijn werk te doen, vertrekt hij vanuit dezelfde

ervaring als ieder ander mens - ook al doet men hem vooral spreken over zaken waarvan men dan weer het liefst heeft dat hij geen ervaring heeft. Hij is op deze aarde niet vreemd, maar integendeel goed thuis, al is hij het op een aparte en ietwat zeldzame wijze: raar. Hij is steeds opnieuw verwonderd dat men het vanzelfsprekende als vanzelfsprekend geproclameerd wil horen, en dat doet hij dan ook niet direct. Of : als hij het doet - tenslotte kun je niet altijd maar glimlachen - dan is het met dit vleugje ironie dat van de moraal precies geen "zaak" wil maken.

Niet dat er geen belangrijke beslissingen in het leven van een individu of van een groep voorkomen, en dat het soms niet misdadig kan zijn te zwijgen. Er zijn van die zeldzame momenten waar je de plicht hebt "neen" te zeggen en waar je erover moet waken dat je niet achteloos de grens tussen solidariteit en medeplichtigheid overschrijdt. Maar zo'n grote ethische momenten waar het plots om een hele zaak gaat, zijn eerder zeldzaam. De dagdagelijkse, maar essentiële taak gebeurt in het kleine, in het detail: met een vraagteken, een kwinkslag, met het samenbrengen van twee eenvoudige, en soms ook wat minder eenvoudige vaststellingen, probeer je samen met concrete mensen na te denken, zodat er beetje bij beetje wat meer ervaring over het goede leven tot stand komt. Zorgen dat de ervaring en de wijsheid van het verleden niet verloren gaan, maar dat ze evenmin verstenen tot monumenten die obstakels worden voor verdere ervaring: dit is het werk van de moralist, dat zelden de schittering van de grote zaak bereikt, maar meestal een rare bedoening blijft.

Een bedoening waarvoor hij overigens niet altijd dankbaarheid moet verwachten. De oude Geerebaert leerde het ons van kindsbeen af: "Socrates accusatus est quod corrumperet juventutem". Moralist worden is vaak een lot, een toeval, dat je voor jezelf en je eigen genoeg moet opnemen. En op een slapeloze nacht kan je dan soms iets gaan beseffen, dat retraiteleiders diep of fundamenteel zouden noemen: uiteindelijk staat de filosoof alleen voor de waarheid zoals de theoloog voor zijn god, en de moralist heeft altijd iets van beide. Maar om de Bergmanfilm-allures van deze weliswaar serieuze uitspraak even serieus te relativiseren, laat ons gewoon stellen, dat het moraliseren vaak een eenzaam genoeg blijft.

Moraal als pedagogische list

Maar hoe genoegelijk het eenzame en relativiserende inzicht ook moge zijn, wij weten sinds de stoïcijnen dat Socrates toch telkens weer met Xantippe trouwt, en dat Montaigne in de eenzaamheid van zijn toren steeds opnieuw van Italië blijft dromen. De bijbel leerde het ons reeds: "Het is niet goed voor de mens om alleen te blijven", en dit is écht niet goed, ook niet voor de moralist, die anders in een soort auto-erotisch afstandelijk gemediteer zou dreigen te

vervallen. De moralist wordt uit het paradijs van zijn eenzaam relativiserend gepeins gedreven, niet zozeer door het besef dat ieder diertje zijn pleziertje heeft als door het feit dat de moralist met zijn gelijke geconfronteerd wordt. Wat de ene mens in de andere fascineert en irriteert, is niet zozeer het feit dat de andere zo anders zou zijn, maar integendeel de vaststelling dat wij allen zo gelijk zijn. Het kleine verschil moet opgepept worden om de fundamentele menselijke angst te sussen die uit het feit volgt dat wij allen dezelfde zijn, dat wij van hetzelfde kunnen genieten en van even weinig dingen walgen, en dat wij misschien zelfs uitwisselbaar zijn. Het is niet gemakkelijk om een individu te zijn. Tussen het verlangen om iemand apart te zijn en zich te singulariseren en de angst vreemd, eigenaardig en "abnormaal" te zijn, is er vaak slechts een verschil van enkele haartjes. Het begrip van de norm verschijnt hier, en snel zal de moralist opgeroepen worden om de hoeder van dit monument te worden. Net zoals de priester volgens Schleiermacher over het gedenkteken van de religies moet waken (1), zal de moralist de angst voor het leven moeten bezweren en de geest van de individualiteit uit het cenotaaf van de geschiedenis moeten bevrijden. Wat is die zin van het individuele leven? Het is vooreerst de paradox van het zich spiegelen aan de andere, van het willen wat de andere wil: de paradox van de jaloesie. Het willen anders zijn, iets aparts willen realiseren, waaraan de andere nooit gedacht heeft: de paradox van de zelfgenoegzaamheid. Het willen bewonderd worden door anderen die zouden willen doen wat wij doen, terwijl wij het doen om anders te zijn dan die anderen: de paradox van de ijdelheid. En toch is de individualiteit iets van dit alles, en krijgt zij doorheen de worsteling met deze paradoxen haar zin. Het is binnen deze worsteling dat de moralist zijn rol moet spelen, niet omdat hij wil helpen - dat zou te neerbuigend zijn -, niet omdat het zijn plicht is - "plicht" is een nuttig woord uitgevonden door een morele list -, maar omdat hij precies door zijn afstandname van de wijze waarop de mensen uit gewoonte leven, dat wil zeggen door zijn afstandname van de "ethos" of de "mores", bewust is geworden van het feit dat hij niets anders kan dan "menschlich alzu menschlich" te leven.

"Wees simpel als duiven, maar listig als serpente", zegt ons overigens een minder verdachte tekst (2), en zo begint dan de beslissing om te moraliseren, om door te gaan met dit ander Jezuswoord over de man die op de sabbat werkt, dat slechts in één enkel manuscript bewaard werd en daarom zeker authentisch is: "Gezegend zijt gij, als gij weet wat gij doet, maar vervloekt zijt gij, als gij niet weet wat gij doet"(3). Origines vult het in zijn homeliën over Jeremias aan, als hij het heeft over de zin: "Gij hebt mij bedrogen, God, en ik heb mij laten bedriegen". Hij wijst ons op de pedagogische listen van God. Hij gaat direct naar de oersymboliek, die wij van de zuster uit de kleuterklas op onze wijze te horen kregen: hij spreekt over de hel. "Bestaat de hel?", vraagt Origines zich af. "Neen, natuurlijk", is zijn antwoord. "Moeten wij er dan in geloven?", vraagt de andere dan. "Uiteraard,

want op die wijze ontsnappen wij precies aan die hel". "Van zulke pedagogische listen staat de schrift vol", vervolgt Origines dan (4). Deze tekst van een kerkvader uit de 3de eeuw lijkt mij nog steeds een uitstekende leidraad voor de moralist. Niet om cynisch te zijn - wie dit als cynisme opvat, denkt dat het absolute door mensenhanden gegrepen kan worden, en is ongelovig - maar als uitdrukking van de relativiserende beweging, die het eigene is van de gelovige moraal. De gelovige kan van de relativiteit en de beperktheid van het individuele leven tenvolle genieten, omdat hij weet dat de beatitudo als doel van de moraal een gave is van de god die groter is dan ons hart.

Maar ik zie dat ik weer ben afgegleden naar de gelukzalige beschouwing die het eigen religieus genot van de moralist kan uitmaken, en weer ben weggevlucht van alle tegenstrijdige en vaak vervelende verwachtingen waarmee hij geconfronteerd wordt.

Moraliseren: ik herhaal dit woord omdat zijn negatieve lading precies de ambigüiteiten aanduidt waarin de beoefenaar van dit vak willens nillens gedrongen wordt. Hij moet ervaring hebben van het leven, hij moet de passie hebben om uit te vissen hoe je nog beter kunt leven, hij moet kunnen proeven en vergelijken, en zich steeds opnieuw de waarschuwing van Aristoteles herinneren dat naïviteit geen deugd is (5). Maar in de antwoorden op de vragen die tot hem gericht worden, mag hij dit niet al te veel laten blijken. De moralist moet zoiets als de perfecte oenoloog zijn die nooit een glas wijn aanraakt. Overigens is men niet zozeer geïnteresseerd in de ervaring en in de argumentatie van de moralist, als wel in het feit dat hij op die wijze spreekt dat er een aantal emoties bij de toehoorders wakker worden die men wat onkritisch "morele gevoelens" noemt. Wat mensen van een moralist verwachten is niet dat hij ook nog eens uitlegt waarom hij milieuvervuiling erg vindt, hoe hij de verschillende standpunten van de onderzoekers terzake met elkaar vergeleken heeft, maar dat hij de moed zou hebben om te durven zeggen: "ik vind dat het rijden met loodvrije benzine zelfs een morele plicht is". De concrete inhoud van het voorbeeld is in dit betoog onbelangrijk: ik heb het enkel genomen omdat de moraal soms alleen in de diepvriezers van ziekenhuizen lijkt te snuffelen. Waarop ik even met verwondering wil wijzen is vooreerst "die moed die er zou nodig zijn om te durven zeggen" en die men blijkbaar vanop afstand wil bewonderen, als was de roeping van de moralist die van een eenzame torero naar wie de massa met genoeg "olé" roept. Maar een tweede zaak is nog meer verwonderlijk: wat is dit nieuwe dat er plots bij komt en dat een aparte kick lijkt te geven als je niet alleen zegt: "dit is om die reden belangrijk en dat lijkt mij te moeten gebeuren", maar eraan toevoegt: "en dat is zelfs morele plicht"?

U voelt het: wij komen hier aan alle psychologische en sociologische conditioneringen die steeds opnieuw een hinderpaal vormen voor de boodschap die de moralist zou willen overbrengen. Het kan ontmoedigend zijn je steeds opnieuw in de rol geduwd te voelen die het je onmogelijk maakt

ditgene over te brengen waarover je nagedacht hebt. Je voelt agressie wanneer je niet bereid bent de kamikazepiloot van de enen te zijn, terwijl de tegenpartij het je even kwalijk neemt als je niet bereid bent hun duidelijke vijand te zijn. De bekoring om zich hooghartig terug te trekken in het "odi profanum vulgus" loert hier om de hoek. Maar de zin voor de eigen relativiteit, de erkenning van het "menschliches alzu menschliches" en - waarom niet? - zoiets als christelijke naastenliefde kan de moralist ertoe brengen om steeds opnieuw energie op te brengen om de rol waarin hij geduwd wordt te doorbreken, en zonder agressie - tenzij het nodig is - maar met humor zijn toehoorder van de morele kreet naar het inzicht en de aanvaarding van het relatieve te brengen. Leuven heeft terzake een traditie waarvan het nu zeker ongepast zou zijn te stellen dat wij de "moed" moeten hebben om ze hoog te houden. Laat mij gewoon zeggen dat het een plezier moet zijn die te mogen voortzetten: Jacques Leclercq met zijn geestige slagzin: "Tout est permis, sauf le péché", en dichter bij ons, een wijze leermeester die de christelijke variant heeft beoefend van het "cultivons notre jardin".

Tussen wals en tango

Na een inleiding zoals deze kan het moeilijk lijken de figuur te plaatsen van Arthur Janssen, die de prijs heeft gesticht die vandaag uitgereikt wordt. Is hij niet de geschiedenis ingegaan als de professor die jarenlang dezelfde cahiertjes aflas, en die in detail wist te bepalen wat het minimumgewicht was van de kuise dameskleding? En nochtans, ik moet bekennen dat ik aangenaam verrast werd toen ik begon te bladeren in zijn "Mode en dans", dat in 1933 op 12.500 exemplaren gedrukt werd door het Davidsfonds (6). Ik kan U de lectuur aanbevelen, niet alleen om het genoeg, dat U kan vermoeden, maar ook omdat A. Janssen er zo vaak herhaalt dat hij niet gelooft dat men door morele druk de wereld kan veranderen. Hij zegt dan ook duidelijk dat hij niet autoritair wil overdonderen, want "redelijk is zedelijk", en dus wil hij het verstand aanspreken, ook al beseft hij dat dit niet veel zal uithalen. Ik ben door het feit getroffen geweest dat het allereerste argument dat hij in zijn beoordeling van de mode gebruikt niet van anti-seksueel moraliserende, maar van esthetische aard is. Hij zegt uitdrukkelijk: "De enge rokken, vooral als zij kort zijn, maken een zeer onesthetischen indruk. De proportie ontbreekt. Wil een kleed de vrouwelijke bevalligheid doen uitkomen, dan moet het in een zekeren graad beweegelijk en vlottend zijn, met plooien en golven, niets vertonen van plompe volheid, ongedwongen en harmonieus aangepast aan den ongebroken rythmus van het lichaam" (p. 34-35). De kanunnik heeft trouwens geen enkele moeite om te laten blijken dat hij de regelmatige lezer is van de "page de la femme" van een Brussels dagblad. Hij citeert eruit: "Een korte rok is haast altijd leelijk, en is hij daarbij eng en spannend, dan is het uitzicht gansch

bedorven. Een volwassen vrouw met korte rokken is een fout tegen de harmonie, een valsche noot of een slecht gebouwd vers" (p. 35). Onze kanunnik kent zijn wereld, en herhaalt: "Nu weet ik wel dat de meeste vrouwen niet anders kunnen doen dan de mode te volgen... Men moet zich niet belachelijk maken; met een ouderwetsch en gansch gedemodeerd kleet te voorschijn komen en aldus de aandacht op zich te vestigen, ware misschien erger dan de mode te volgen" (p. 59). Verder zegt hij het nog eens: "Men moet niet willen dat de vrouwen en meisjes gekleed gaan als de luitenanten van het Leger des Heils" (p. 88).

Naarmate ik verder in de beruchte boekjes van mijn voorganger ben gaan neuzen, kreeg ik steeds meer sympathie voor deze oude man, die ik enkel een paar keer persoonlijk heb ontmoet omdat ik in dezelfde winkel kwam waar hij zijn geliefde sherry kwam kopen. Het strenge portret op de eerste verdieping van de bibliotheek scheen te willen knipogen en mij toe te fluisteren: "Let er eens op hoe ik in het woord vooraf in dikke letters heb doen drukken: "Want GEWETEN is WETEN, is een uitspraak van de rede, van het verstand. Tot het verstand moeten wij ons vooral wenden, willen wij het geweten vormen" (p. 6). Op de eerste bladzijde van het stuk over de mode heb ik de draak gestoken met "den pastoor of den onderpastoor die "donderde" tegen te groote ontblooting van hals en borst en tegen te korte mouwen en rokken", zodat de gelovigen het huis Gods verlieten "met verwarring in den geest, geërgerd, zonder de godsdienstige troost, die hun ziel had verwacht en waaraan zij zoo een groote behoefte voelden" (p. 9-10). "Verder", fluisterde het portret, "heb ik een groep Amerikaanse dominees naar het museum der stommititeiten verwezen omdat zij een model van zedige kleding hadden laten vervaardigen waarbij het kleet aan de hals niet meer dan 7,5 cm uitgesneden mocht zijn, en de rok niet meer dan 18 cm van de grond mocht blijven (p. 70). Voor wie het dan nog niet door had, heb ik dan een duidelijke moraaltheologische uitspraak gedaan, waarvan ik wist dat men er generaties lang mee zou lachen: "Het kleet of de blouse moet borst, rug en schouders voldoende bedekt laten en dus reiken tot dicht bij den hals, tot boven het borstbeen, laten wij zeggen tot aan het sleutelbeen, enz." (p. 72). Wie échte moraaltheologie wou, was tevreden, en de anderen ook, want zij hadden een duidelijke uitspraak waar zij tegen konden zijn. Er is ascese nodig om moraaltheoloog te zijn. Waar ik echter nooit aan heb toegegeven heb, is te doen alsof ik niet wist waarover ik praatte. Je moet zeker het stuk over de dans lezen, dit is het laatste wat ik vraag", zei het portret. "Ik heb een heimelijk genoegen aan deze passage omdat ik weet dat zij gaan zeggen: "Weet hij dat allemaal uit de biechtstoel?". Dat ze zich maar afvragen waarom zij willen dat wij over alles oordelen en tegelijk een heilige naïviteit uitstralen! Intussen heb ik, Arthur Janssen, in de keurboeken van het Davidsfonds in 1933 laten blijken dat ik het onderscheid kende tussen de wals, de polka, de mazurka, de redowa, de boston, de cake-walk, en ik heb ze zelfs tegenover het

streng oordeel van onze voorouders verdedigd (p. 124), al moest ik dan natuurlijk wel zeer streng zijn voor de tango, de fox-trott, de one step, de two steps, de shimmy, de java, de blouss, de charleston, de black bottom, de rumba, de biguin, want "al dat heenschuifelen en knikken en bibberen en knoeien en wringen gaat naar de verboden daad toe (p. 132)". "Het bedenkelijke van al deze dansen ligt o.a. hierin, dat de heer en de dame telkens dezelfde passen voor- en achteruit doen en de onderste ledematen door elkander zetten, wat vanzelf tot allerlei houdingen leidt en tot allerlei aanrakingen van het onderlichaam aanleiding geeft, die nog veel meer prikkelend zijn dan de aanrakingen met het bovenlichaam bij de wals en andere oudere dansen. De oude dansen kunnen gemeen gemaakt worden, de nieuwe zijn het uiteraard. Daarom zijn ook die dansen wulpsch naar hun voorwerp: zij bestaan in omstrengelingen en gebaren, welke bij een normalen mensch de drift moet opwekken. Het is practisch niet mogelijk ze uit te voeren lijk ze zijn, zonder toestemming of naaste gevaar van toestemming in de kwade lusten." (p. 134).

Ik dacht bij mezelf: er is eigenlijk nog niets veranderd, beste collega. Het gaat nog steeds om seks, maar het is niet meer in verband met de bewegingen van de onderste ledematen, maar na het schudden van reageerbuisen dat ze naar de moralist komen en vragen: "Is het zonde?". Maar als men zo nadrukkelijk met goud, wierook en mirre komt aandraven, schrik je wel even op, en je kijkt snel naar links en naar rechts om te weten in welke kribbe je bent terecht gekomen.

Ethisch reveil of slaap der rechtvaardigen

Naar het schijnt leven wij in een tijd waar ethiek weer in is, en waar mensen opnieuw vragen naar morele normen. Of dit nu altijd betekent dat men naar de uitdrukking van Arthur Janssen zoekt om "geweten" met "weten" te verbinden, is mij niet altijd duidelijk. De formuleringen die je terzake hoort, ruiken soms verdacht meer naar de verkrampte wilsdaad dan naar het rustige besluit dat uit het inzicht volgt. Men spreekt van "ethisch reveil" alsof de ethiek een wekker-radio was. Men spreekt van de durf om de eigen identiteit te bevestigen, maar het gaat soms om vermetelheid die de eigenheid verwart met het etaleren van die aparte karaktertrekjes die de eigenaardigheid uitmaken. Men wil opnieuw op de rots een kasteel, of liever een burcht of een fort oprichten tegen de vijanden die dan anderzijds gebrandmerkt worden om hun onverschilligheid - en men vergeet dat de rots inderdaad vaak de eeuwen trotseert, maar dat de burcht meestal zijn overleven dankt aan het feit dat hij een ruïne geworden is en door toeristen bezocht wordt. Hiermee wil ik niet ontkennen dat er iets interessants steekt in de hernieuwde interesse voor levensbeschouwingen en ethische vragen. Wel lijkt de eerste taak van de moralist er nu in te bestaan

dat hij de levensbeschouwing met beschouwing en de ethische vraag met vraag verbonden houdt, en hiervoor moet hij eerst de angst weten te bedaren die zich manifesteert in de kreten om rotsvaste zekerheden.

Wat niet op zand gebouwd is, kan overigens ook nog op water dobberen, en hiermee komen wij aan het demystifiërende beeld dat in het proefschrift, dat vandaag bekroond wordt, de vaste grond onder een té simpele waardeleer wegneemt. Wat ons als wetenschappelijke en empirische theorie over de waardebeleving van grote bevolkingsgroepen voorkomt, wat enorme bedragen in dollars van ietwat té geïnteresseerde herkomst heeft weten vrij te maken voor value-surveys, zijn drie scheepsladingen die van Europa naar Amerika werden overgevaren, en van daar samen met de Californische wijnen opnieuw bij ons werden geïmporteerd. Met die drie ladingen worden de fenomenologie, de psychoanalyse en het existentialisme bedoeld, die van Europese oorsprong, maar ver-Amerikaniseerd, in de waardeleer met mekaar vervlochten werden. Het proefschrift beschrijft in detail de migraties van personen en theorieën, en terwijl je het plechtige begrip van de waarde op die wijze ontrafeld ziet, besef je ook het utilitarisme van die concrete waardeonderzoekingen. Je begint je af te vragen: "Waarde, wat betekent dit nu?" En je grijpt naar de dikke van Dale, en daar lees je: "grootte van de betekenis die iets heeft als bezit, door gehalte, als middel tot doel, door de betrekking of door een combinatie van deze factoren." Wat een vreselijk economisch begrip dat direct rentabiliteit oproept! Is dat het begrip waarmee wij de christelijke levensbeschouwing nieuw leven moeten inblazen?

Bij nadere beschouwing steekt er een vreselijke paradox in het actuele spreken over waarden. Enerzijds wil men uit een schijnbaar vacuüm of uit de zogeheten crisis geraken die uit de vernieuwingspogingen van de laatste decennia is voortgekomen. Al dan niet met restauratief heimwee zegt men dat er na de tijd van kritiek nu een nieuwe constructieve periode moet komen. Maar tegelijk zoekt men het nieuwe houvast in een waardeleer die op het eerste gezicht van elders komt en met nieuwe begrippen werkt. Het is dan ook ietwat komisch na onderzoek te moeten concluderen dat die nieuwe waardeleer in nieuw verpakte en gesimplificeerde vorm onze eigen begrippen van enkele decennia geleden gebruikt, en precies die begrippen, die ons naar het schijnt naar de crisis hebben geleid: de fenomenologie, de psychoanalyse en het existentialisme. Het wordt nog gekker als je ziet dat precies die begrippen bij sommigen een vage religiositeit oproepen waarin zij een kentering menen te mogen aanduiden na een voor onzalig gehouden secularisatie. Komisch en gek, maar zeer leerrijk, zoals al het komische en gekke. Het wijst er ons in ieder geval op dat het nooit een oplossing is met het eigen verleden te willen breken en plots een nieuw leven te willen opbouwen met nieuwe zekerheden die men van elders importeert. Overigens is het mij nooit duidelijk geweest dat wij ons zo moesten schamen over ons eigen verleden en dat er in onze eigen traditie geen steunpunt meer was om

ons ethische leven verder op te bouwen. Misschien waren wij nooit zo dicht bij de opgave die ons katholicisme ons stelt: echt katholiek te zijn, d.w.z. "algemeen", in staat om ons met al het nieuwe te confronteren en het te integreren vanuit het vertrouwen in een God als schepper van hemel en aarde.

Als promotor ben ik dan ook zeer vereerd een proefschrift (7) bekroond te zien dat uit een intense samenwerking is gegroeid en waarbij ikzelf door de promovendus steeds tot verdere reflectie werd gestimuleerd. Een verdere eer is het u het verslag van de jury te mogen mededelen:

De studie van P. Schotsmans, die een kritisch onderzoek van het werk van M. Rokeach verbreedt tot een analyse van het succes van de waardentheorieën in het licht van de secularisatie, betekent een belangrijke bijdrage tot het moraaltheologisch onderzoek. Na een periode van onbehagen rond morele vraagstelling, heeft de ethische problematiek de laatste tien jaar steeds meer belangstelling gewekt. Amerikaanse waardetheorieën, in het bijzonder die van Milton Rokeach, kenden ook in Europa een groeiend succes. Het empirisch en geseculariseerd aspect van deze theorieën leidde tot onderzoeksmethodes om het ethische beleven van bevolkingsgroepen per waardegebied te inventariseren; aansluitend werd er naar een techniek gezocht om de waardebelevingen van mensen te modificeren. Uitgebreide onderzoeksprogramma's om tot een "value-survey" te komen werden overigens met enorme geldmiddelen in heel veel landen vanuit deze optiek uitgevoerd. De waarde van het werk van P. Schotsmans ligt in het feit dat hij de onuitgesproken vooronderstellingen van deze waardetheorieën thematiseert en kritisch ontleedt. Bijzonder indringend is de wijze waarop hij aantoonst hoe drie Europese wijsgerige en psychologische stromingen (de fenomenologie, de psychoanalyse en het existentialisme) naar Amerika geëxporteerd werden, daar aan de culturele en sociale omstandigheden aangepast werden, en nu, nauwelijks herkenbaar, via de impliciete vooronderstellingen van de waardetheorieën onder de vlag van empirie weer Europa binnengevoerd worden. Zijn kritiek op wat vaak al te eenvoudig als "secularisatie" wordt afgedaan en zijn poging om dit proces in detail te analyseren en te evalueren is een ander aspect dat het proefschrift erg lezenswaard maakt."

Veel wil ik er niet aan toevoegen, vooral omdat aan P. Schotsmans gevraagd werd op zijn werk terug te blikken. Hij zal u dan ook straks vertellen hoe hij vanuit zijn huidige academische opgave en het nieuwe probleemveld dat hem toevertrouwd werd op de grondinzichten van dit proefschrift is doorgegaan. Ik wil besluiten met iets dat bij mij is blijven hangen : de lectuur van het

proefschrift dat wij vandaag bekronen, heeft mij vooral doorheen de thematiek van de secularisatie verder doen mijmeren over het religieuze aspect van de moraal en het katholieke principe doen herontdekken. Tegen het beroep op een al te verticale transcendentie of het eenzijdige teruggaan naar het evangelie van het sola scriptura, lijkt mij een herwaarderen van het katholieke traditiebegrip belangrijk: geloven dat het goddelijke ook werkzaam is als beperkte mensen op beperkte wijze ervaring opdoen en die trachten door te geven. Het is met dit doorgeven dat wij in de knoei geraakt zijn, omdat culturele ontwikkelingen de emotionele ladingen tussen autoriteit, gezag, heerschappij en macht hebben opgehoopt. Een theologie van de traditie lijkt mij voor de opgave te staan deze verschillende termen te onderscheiden. Wij zouden precies de crisis van de auctoritas moeten begrijpen en tot inzicht moeten komen waarom de autoriteit in macht ontspoorde, om opnieuw tot een morele bekommernis te komen die in het proeven van het leven en een doorgeven van levenservaring bestaat. Tegen de gevaren van de verkramping in zal de moralist steeds weer openheid moeten betrachten, en tegen heersende tendensen in steeds opnieuw moeten herhalen dat er geen katholieke ethiek is zonder relativering. Misschien zal de moralist daarmee soms de indruk hebben dat hij wat excentrisch komt te staan, want groepsprocessen zijn meestal tyranniek, maar hij moet trouw zijn aan zijn geloof, libertate filiorum Dei, met de vrijheid van de kinderen Gods.

Noten

1. Fr. Schleiermacher, *Über die Religion*, (1799) Hamburg, Felix Meiner, 1958, p. 68, 170-171.
2. Mt 10, 16.
3. Lc 6,5 (Na het verhaal over de leerlingen die korenaren plukken op sabbat) volgens codex Bezae.
4. Origines, *Homilieën over Jeremias*, XX, 3, *Sources chrétiennes* nr. 238, p. 261 e.v.
5. *Nichomachische ethiek* II, 4.
6. A. Janssen, *Mode en dans*, Leuven, Davidsfonds, 1933.
7. P. Schotsmans, *Waardenleer als teken van een geseculariseerde samenleving? Een hermeneutische studie met Milton Rokeach's waardenleer als testcase*. Niet gepubliceerd proefschrift Faculteit der Godgeleerdheid, K.U.Leuven 1982.